

NEVŠEDNÝ
PRÍBEH

DALAJ LAMA

ALEXANDER NORMAN

IKAR

NEVŠEDNÝ PRÍBEH

DALAJ
LAMA

ALEXANDER NORMAN

Preložil Matúš Kyčina

IKAR

Alexander Norman
THE DALAI LAMA – AN EXTRAORDINARY LIFE

Copyright © 2020 by Alexander Norman
Translation © 2021 by Matúš Kyčina
Jacket design © 2021 by Barbara Baloghová
Photo by Vincent J. Ricardel
Map by Mapping specialist, Ltd.
Slovak edition © 2021 by IKAR, a.s.

*Preklad vznikol s finančnou podporou
Literárneho fondu.*

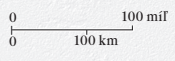
ISBN 978-80-551-7616-1

Mojim detom:

M. R. N.

E. A. N.

T. F. H. N.

Kultúrny Tibet

jazero
Kökenür
kláštor Kumbum • Tagccher

K C H U N - L U N A M D O

Chamdo

Kardze

DAMZUNG

K H A M

Bathang

Lithang

Lhasa
Samja
rieka Cangpo

Cchakhalho

H O R I E
BHUTAN

MJANMARSKO
(BARMA)

Hochland Tibet
Salween
Irrawaddy

OBSAH

Mapa kultúrneho Tibetu	6
Jazyková poznámka k slovenskému prekladu	11
Úvod: Hotel Waldorf Astoria, New York, august 1989	13

PRVÁ ČASŤ: SPLNENÉ PROROCTVO

1 Útrapy Veľkého trinásteho dalajlamu	25
2 Mystik a prorok: Ustanovenie regentstva	37
3 Dieťa sa nám narodilo	47
4 Na mieste, kde zreval tiger: Bezmenné tibetské náboženstvo	55
5 „Osamelý a trochu nešťastný“: Rukojemník vo všetkom okrem mena	64

DRUHÁ ČASŤ: LEVÍ TRÓN

6 Príchod domov: Lhasa 1940	75
7 Chlapčenské roky: Dva konské biče s trstinovou rúčkou	91
8 Problémy v Šangrile: Okultizmus a intrigy na streche sveta	104

- 9 Cibrenie múdrosti: Vyššie vzdelanie tibetského mnícha 115
- 10 „Seriem na ich piknik!": Vpád Číny, 1949 – 1950 128
- 11 V dračom pelechu: Dalajlama v Číne, júl 1954 – júl 1955 146
- 12 Krajina bohov: India, november 1956 – marec 1957 162
- 13 „Nezapredáš dalajlamu za strieborný dolár!": Lhasa 1957 – 1959 180

TRETIA ČASŤ: SLOBODA V EXILE

- 14 Na chrbte *dzo*: Útek do slobody 201
- 15 Otvoriť oko prebudeného vedomia: Allen Ginsberg a bítnici 209
- 16 „Nemôžeme vás nútiť": Kultúrna revolúcia v Tibete, príkra realita v Indii 227
- 17 „Ďaleko za hranicou predstavivosti tibetského ľudu": *Žltá kniha* a Vznešená bohyňa 243
- 18 Od nezávislosti k „Strednej ceste": *Rangcän* a *Umälam* 256

ŠTVRTÁ ČASŤ: BÓDHISATTVA SÚCITU

- 19 Kto chce zabiť hada: Odpor a represie v Tibete 271
- 20 „Vierolomný duch zvrátených modlitieb": Vražda Lozanga Gjamccha 288
- 21 Tibet v plameňoch: Pekinská olympiáda a jej dozvuky 305
- 22 Čarovná hra ilúzií 317

- Doslov a poďakovanie 334
- Štrnásť dalajlamov 338
- Slovník mien a vybraných pojmov 341
- Poznámky 352
- Použitá literatúra 391
- Register 397

JAZYKOVÁ POZNÁMKA K SLOVENSKÉMU PREKLADU

Slovenský čitateľ pozná dalajlamu aj jeho dielo, no tibetské výrazy a zodpovedajúce slovenské prepisy prenikajú do širšieho povedomia relatívne pomaly. Výsledkom je pomerne neprehľadná situácia, keď sa možno stretnúť s viacerými podobami prepisu tibetských výrazov.

Pri preklade tejto knihy sme sa opierali o odporúčania uvedené v príručke *Ako prepisovať z orientálnych jazykov do slovenčiny*^{*}, ale do úvahy sme brali aj zaužívaný úzus. V texte sa nachádzajú pojmy z tibetčiny, sanskrtu aj čínštiny, pričom pri prepise sa pre každý jazyk uplatňuje trocha odlišný postup.

V prípade čínštiny sa predovšetkým v odborných textoch upúšťa od používania lokalizovaných čínskych výrazov (ktoré sa v každom jazyku líšia) a odporúča sa uvádzať mená či pojmy v celosvetovo najrozšírenejšom systéme zápisu chan-jü pchin-jin (slovenský čitateľ to pozná na príklade zaužívaného výrazu „Peking“, správne „Pej-ťing“, v pchin-jine „Beijing“).

V tibetčine je situácia trochu odlišná a výrazy sa najmä v literatúre pre laikov naďalej bežne prepisujú transkribovaním (zaznamenaním

^{*} RÁCOVÁ, A., BUCKOVÁ, M., GENZOR, J., ed. *Ako prepisovať z orientálnych jazykov do slovenčiny*. Bratislava, SAP – Slovak Academic Press, s. r. o., 2018.

výslovnosti). Anglická podoba pôvodne tibetských slov sa preto od slovenských často značne líši. Napríklad najdôležitejší do slovenčiny lokalizovaný výraz tejto knihy je „dalajlama“, no jeho transliterovaná podoba (tzv. „Extended Wylie“ transliterácia) je „*tA la'i bla ma*“, po anglicky „Dalai Lama“. Čitateľovi iste neuniklo, že bežne sa u nás možno stretnúť s tvarom „dalajláma“, a hoci dlhé „á“ nemá z odborného hľadiska opodstatnenie, niekedy sa uprednostňuje práve táto zaužívaná jazyková prax. Na základe odborných odporúčaní sme od nej upustili a používame tvar „dalajlama“.

Naopak, pri výrazoch „joga“ (správne „jóga“), „islam“ (správne „islám“) či vo vlastnom mene historickej osobnosti Čankajška (správny lokalizovaný prepis je „*Ťiang Ťie-š'*“, v pchin-jine „*Jiang Jieshi*“) sme uprednostnili zvykovú podobu. Nie vždy je možné vyhovieť odôvodneným odborným nárokom a niekedy zostáva v platnosti menej presný, všeobecne zaužívaný tvar.

Tibetské výrazy uvádzame v lokalizovanej podobe podľa postupu Josefa Kolmaša, ktorý pre potreby slovenčiny odporúčal aj slovenský tibetológ Martin Slobodník, a v zátvorke kurzívou medzinárodne používanú Wylieho transliteráciu. Podobne čínske výrazy sú pre zjednodušenie prepísané do pre nás prístupnejšej lokalizovanej podoby a pri vybraných pojmoch je v zátvorke uvedený tvar pchin-jin. Výrazy zo sanskrutu uvádzame v lokalizovanej podobe. Súčasťou knihy je aj slovníček vybraných pojmov, kde sa nachádzajú transliterované tibetské výrazy. V registri vybrané výrazy uvádzame v angličtine (A), aby sa čitateľ ľahšie zorientoval v anglických zdrojoch. K vybraným výrazom sme pre študijné účely pridali aj rozšírenú Wylieho transliteráciu (W, kurzívou). V niektorých celkom osobitných prípadoch sme zachovali poangličtenú podobu vlastných mien, najmä ak ide o osobnosti, ktoré taký prepis používajú.

Vo všeobecnosti platí, že pri každom výraze či pojme treba brať do úvahy širší kontext.

Matúš Kyčina
prekladateľ

ÚVOD

Hotel Waldorf Astoria, New York, august 1989

Dôvod svojej návštevy hlásim na recepcii.
„Mám stretnutie s pánom Tändzinom Tãthongom, osobným tajomníkom Jeho Svätosti dalajlamu.“

Pod pazuchou nesiem hrubý rukopis dalajlamovej autobiografie *Sloboda v exile*, na ktorom som pracoval niekoľko mesiacov.

Recepcná na mňa nechápavo vyvaluje oči. Asi to bude mojím silným anglickým prízvukom.

„Jeho čo?“ pretiahne pomaly.

O tri desaťročia neskôr si takú odpoveď neviem predstaviť. Dalajlama patrí medzi najznámejšie osobnosti na svete a vypredáva športové štadióny od Sydney a São Paulo až po Oslo a Johannesburg. Na twitterovom účte má dvadsať miliónov sledovateľov, viac ako pápež, a jeho prítomnosť v online svete je čoraz výraznejšia. Dalajlama je nositeľom Nobelovej ceny za mier, Zlatej medaily amerického Kongresu a finančne najvyššie honorovanej Templetonovej ceny za pokrok v duchovnej oblasti. Zoznam čestných občianstiev a univerzitných titulov by sa sem hádam ani nezmestil. Dalajlamova tvár zdobí ciferníky hodínok a šetriče obrazovky. Internetový predajca Amazon ponúka okolo dvesto jeho kníh. Predaj niektorých titulov presiahol miliónovú hranicu.

Niet pochyb, že dalajlama je jedna z najznámejších a najobľúbenejších osobností súčasnosti

Napriek sláve získanej v pokročilejšom veku však málokto pozná kultúru, ktorú dalajlama stelesňuje. Mnohé všeobecne známe fakty sú skreslené. Niektorí dalajlamu považujú za náboženského vodcu, čosi ako buddhistického pápeža. Lenže zatiaľ čo pápež si nárokuje hierarchickú autoritu nad každým kňazom a prelátom katolíckej cirkvi, dalajlamova rozhodovacia právomoc nad nejakým lamom či mníchom nevychádza z jeho vyššieho hierarchického postavenia. Dokonca nie je ani hlavou vlastnej náboženskej školy, ani jej konkrétnej denominácie. V skutočnosti nie je ani len opátom kláštora, do ktorého patrí. Často o sebe hovorí, že je „iba obyčajný buddhistický mních“, a to nie iba z dôvodu svojej povestnej skromnosti. Tak to jednoducho je. Dalajlamovia – súčasný je štrnásty v poradí – boli odjakživa radoví buddhistickí mnísi, hoci Veľký piaty dalajlama patril medzi najmocnejších mužov Ázie, a aj ostatní dalajlamovia sa tešili úcte, ktorá presahovala hranice Krajiny snehu (ako svoju domovinu volajú Tibeťania).

Z politického hľadiska však boli dalajlamovia všetko možné, len nie obyčajní. Počnúc Veľkým piatym predstavovali – prinajmenšom teoreticky – pozemských vodcov krajiny veľkej ako západná Európa, ktorá od západnej hranice s Pakistanom po východnú hranicu s Čínou zaberá dva a pol tisíc kilometra a od severnej hranice s Mongolskom po južnú hranicu s Indiou, Nepálom a Mjanmarskom viac ako tisícpäťsto kilometrov. Málokto vie, že v roku 2011 sa súčasný dalajlama vzdal nároku viesť svoj ľud ako vrcholný predstaviteľ štátu v prospech demokraticky zvoleného laika. Dnes preto dalajlama predstavuje čisto lektorský úrad. Dáva to dokonalý zmysel, veď slovo *lama* je tibetským ekvivalentom staroindického *guru* a znamená *duchovný sprievodca*.

Tieto a rôzne iné mylné predstavy o ňom – napríklad, že je usmievaný svätec do každého počasia – nezodpovedajú ani dalajlamovi ani hlbšej tradícii, ktorú predstavuje, a obchádzajú jeho nezanedbateľné úspechy vo vedení diaspóry, ktorá sa medzičasom rozrástla na stopäťdesiatisíc ľudí. Dalajlama spojil obyvateľov, predtým striktné

rozdelených geograficky, kmeňovo a nábožensky, vďaka čomu je inštitút dalajlamu otvorený pre všetkých Tibeťanov celkom inak ako v minulosti. Zasadil sa o dôležité politické reformy a dosiahol pozoruhodné úspechy ako praktikujúci učenc. Dalajlama nepochybne patrí medzi najzdatnejších a najučenejších majstrov *vadžrajánového* buddhizmu za ostatných sto rokov a výrazne ovplyvnil podobu súčasného sveta. Rôzne pochybné predstavy o ňom však celkom zabúdajú na jednu z najpozoruhodnejších kultúr na svete a komplexnú, neraz turbulentnú históriu, ktorá ju sprevádza.

Pri písaní tejto knihy som sa sústredil najmä na to, aby som dalajlamove činy zasadil do historického a kultúrneho kontextu tibetskej tradície. Z toho istého dôvodu som sa sústredil na okolnosti vzniku a zániku regentskej vlády, ktorá vládla v Tibete, kým dalajlama dovŕšil stanovený vek. Bez poznania širších súvislostí a dalajlamových koreňov by sa nám pravdepodobne nepodarilo úplne pochopiť rozsah jeho činov a celkom by sme minuli závažnosť výziev, ktorým čelil.

Osobitne by som chcel poukázať na úmysly, ktoré dalajlamu priviedli ku konkrétnym rozhodnutiam – úmysly, ktoré vychádzajú z jeho pohľadu na tibetské tradície. Vychádzam z predpokladu, že najsilnejším motívom dalajlamovho konania je sľub *bódhisattvu*. Zložil ho ako pätnásťročný a zo súcitu sa v ňom zaviazal, že všetky svoje myšlienky, slová a činy obetuje pre dobro cítiaceho stvorenia na ceste za prekonaním utrpenia. Dalajlamov životný príbeh možno čítať ako lekcii, ktorá vo svetle tradície učí skutočnému súcitu a jeho miestu v každodennom živote.

Na začiatok by som mal ozrejmiť, ako narábam s pojmami *tradícia* a konkrétne *tibetská tradícia*. Keď napíšem, že dalajlama stelesňuje tibetskú tradíciu, chcem tým poukázať na to, čo sa prenecháva a odovzdáva z jednej generácie na druhú – a nemyslím tým iba časom ustálené praktické zvyky mnohých Tibeťanov, ale aj podstatu myšlienok a vieru, ktorá sa k nim viaže. Tibetská tradícia napríklad rozoznáva viacero pekiel, niektoré horúce, iné studené, a väčšina pravoverných Tibeťanov z toho vychádza. Keď teda napíšem, že existuje viacero pekiel, netvrdím, že tomu odjakživa veria všetci Tibeťania, iba to, že v rámci istej tradície je to tak.

Keď už sme pri tradíciách, upozorňujem, že čo sa týka tibetskej *náboženskej* tradície, je to buddhizmus s jedinečnými miestnymi odlišnosťami, no to, čo sa zvykne označovať ako „tibetský buddhizmus“, nie je odtrhnuté od staroindickej tradície. Z pohľadu Tibeťanov je však buddhizmus, ktorý sa zachoval v rámci miestnej tradície, najvyššou a najúplnejšou formou buddhizmu aj napriek tomu, že podaktorí nepovažujú niektoré časti jeho učenia a praktiky za pravoverné.

Zaumienil som si, že dalajlamu zasadím do kontextu tibetskej kultúry a histórie a jeho biografiu skoncipujem ako autentické poučenie o skutočnom súcite. Výpočet dalajlamových výrokov ma nezaujímal. Duchovné cvičenia a politické názory sú zachytené v stovkách publikácií a tisíckach video- či audiozáznamov od šesťdesiatych rokov, keď ušiel do vyhnanstva. Zaujímavosťou o duchovné a politické názory preto odkazujem na tieto zdroje.

Otázku, *aký* je v skutočnosti, považujem za druhotnú oproti otázke, čo *chce povedať* – nielen v zmysle slov, ale aj činov. Určite dôjde aj na drobnosti osobného charakteru, no ich výpovedná hodnota je omnoho menšia ako napríklad fakt, že niektoré dalajlamove náboženské názory považujú viaceré duchovné authority jeho vlastnej školy Gelug za nebezpečne pomýlené. Spôsob, ako dalajlama interpretuje a formuje tibetskú tradíciu, a predovšetkým kde sa od nej odkláňa, je podľa mňa výpovednejší a z historického hľadiska dôležitejší ako otázka o oblúbenom televíznom programe či koníčkoch. Len pre informáciu, najradšej sleduje prírodopisné dokumenty – je veľkým fanúšikom Davida Attenborougha –, no a čo sa týka jeho koníčkov, hoci je menej aktívny ako kedysi, stále je nadšeným amatérskym horológom a živo sa zaujíma o záhradu v okolí svojej rezidencie.

Keďže som však mal česť spolupracovať s dalajlamom na troch jeho významných knihách vrátane autobiografie (ako druhej), mal by som sa aspoň pokúsiť odpovedať na otázku, *aký* je.* Najlepšie bude,

* Kedysi som spočítal, že iba práca na knihách mi umožnila stráviť s dalajlamom viac ako dvestopäťdesiat hodín, či už osamote, alebo v úzkom kruhu spolupracovníkov.

keď spomeniem náš rozhovor spred niekoľkých rokov. Zdôveril som sa mu, že ma pokarhala manželka – vraj sa môžem hanbiť, pretože hoci poznám Jeho Svätosť viac ako štvrtstoročie, stále nie som schopný viesť plnohodnotný rozhovor v jeho rodnom jazyku. Uznal som, že má pravdu, a rozhodol som sa ospravedlniť.

„Nuž, čo sa toho týka,“ odvetil dobre známou angličtinou so silným prízvukom, „ospravedlniť by som sa mal skôr ja. Váš jazyk sa učím už od roku 1947!“

V tých nemnohých slovách cítiť pôvab, skromnosť i láskavosť.

S dalajlamom som sa prvýkrát stretol v marci 1988 v Dharamsale, jeho exilovom sídle v Indii. Prišiel som urobiť rozhovor pre londýnsky *Spectator*. Hneď na prvom stretnutí ma zaujala jedna zvláštnosť, ktorá neskôr nadobudla priam prorocký rozmer. Len čo ma uviedli do prijímacej sály, uvedomil som si, že miestnosť je prázdna, keď vtom som si všimol, že dalajlama stojí rovno oproti mne. Niežeby tam celý čas stál a ja som si ho neskoro všimol, on akoby sa tam zjavil z ničoho nič.

Podobný zážitok sa zopakoval aj o rok, ale táto kniha je biografia, nie autobiografia. Obmedzím sa preto iba na poznámku, že naša spolupráca pokračovala aj nasledujúce roky počas dalajlamových misijných ciest – v Spojených štátoch, Dánsku, Taliansku, Nemecku, vo Francúzsku, Veľkej Británii a na viacerých miestach v Indii. Vďaka tomu som videl dalajlamu v rôznych situáciách a zhromaždil som niekoľko postrehov, ktoré azda stoja za zmienku.

Všimol som si, že je puntičkársky, čo vidno na jeho vždy upravených nechtoch, ale na oblečenie si nepotrpí. Nosieva kvalitné šaty, no rozhodne nie vyberané. Pevné topánky má vždy vyleštené, kvalitné, no neokázalé. Rupert Murdoch – mediálny magnát a určite nie moralista – kedysi dalajlamu nazval „prešibaným starým mníchom v Gucciho mokasínach“. Mýlil sa. Dalajlama zásadne nosí Hush Puppies, nikdy nič od Gucciho. Doma chodieva v žabkách.

Je pravda, že má záľubu v kvalitných hodinkách, no nezbiera ich. Bežne nosieva jednoduché zlaté rolexky. Hodinky, pre ktoré už nemá využitie, spravidla daruje. Jedny mám aj ja (pôvodne ich od kohosi dostal do daru). Sú to jednoduché hodinky Jaeger-LeCoultre

Memovox z nehrdzavejúcej ocele s mechanickým budíkom (nepochybne ho ocenil), ktoré nosieval v šesťdesiatych rokoch.

Čo sa týka majetníctva, dalajlama je všetko možné, len nie extravagantný, hoci pripustil, že má pomerne „márnotratnú“ náтуру. V mladosti napríklad skupoval zvieratá určené na porážku – až do okamihu, keď ich jeho úrad už nemal kam umiestniť. V dospelosti pri svojej prvej ceste do Spojených štátov v roku 1979 zašiel viackrát do nákupného centra. Jeho učiteľ Ling Rinpoče ho však upozornil, aby nekupoval zbytočnosti, a pokiaľ viem, odvtedy ho v obchode videli iba zriedka. Dalajlama nevlastní počítač, takže nenakupuje ani cez internet. Jeho nestriednosť – ak sa to dá tak nazvať – sa obmedzuje na rozdávanie peňazí, predovšetkým na humanitárne účely. Keď sa v roku 2012 stal laureátom Templetonovej ceny, veľkú časť z takmer dvojmiliónovej odmeny okamžite venoval Fondu na záchranu detí*, ako poďakovanie za štedrosť organizácie k tibetským utečencom krátko po svojom odchode do vyhnanstva.

Dalajlama sa o potreby a vôľu druhých zaujíma aj v súkromí. Ak sa podáva iba čaj, opýta sa, či by ste si nedali radšej kávu. Dôsledne dbá, aby okrem jeho obľúbeného syra *čhura* (tibetský sušený syr tvrdý ako kameň) boli k dispozícii oriešky alebo sušienky. Keď treba, zatiahne závesy, aby vám slnko nesvietilo do očí. Opýta sa, či je vám teplo alebo zima a podľa toho nastaví kúrenie či klimatizáciu. Ak sa mu zdá, že prijímacia sála by mohla byť útulnejšia, požiada personál, aby presunul nábytok, kým nie je všetko tak, ako má byť. Spomínam si, ako som ho na začiatku našej známosti krátko pred tlačovou konferenciou nachytal pri presúvaní stoličiek v hotelovej izbe.

Dalajlama je veľký jedák, sčasti preto, že ako vysvätený mních môže prijímať potravu iba dvakrát denne, ale nikdy nie popoludní – môže však spraviť výnimku, keď je hosťom na slávnostnom obede v zahraničí –, a počas mimoriadne náročných dní si popoludní môže dať jednu či dve sušienky. Jeho jedálničiek je jednoduchý, dalajlama nie je vyberavý. Vo všeobecnosti inklinuje k vegetariánstvu, no

* Dvestotísíc dolárov venoval aj Inštitútu mysle a života, zvyšok, približne sedemdesiatpäťtisíc dolárov, venoval na vzdelávanie tibetským exilovým kláštorom.

pri zhoršenom zdravotnom stave a na rady lekárov nemá najmenšie zábrany zjesť mäso – nepochybne sa však pomodlí za posmrtné blaho všetkých skonzumovaných tvorov.

V súvislosti s napĺňaním potrieb dalajlama občas žartuje, že by si nevedel uvariť ani čaj. V mladosti pomáhal v kuchyni paláca Potala s prípravou *khabzä* (novoročné sušienky), ale inak nevarí a zriedkakedy navštívi kuchyňu. V mladosti rád zakladal oheň, no rozsah podobných činností bol striktno limitovaný, keďže od útleho detstva ho obklopuje služobníctvo a rôzni pomocníci. Tí tvoria jeho bezprostredné spoločenstvo. Doma je ich okolo desať vrátane kuchárov a opatrovníkov. Dalajlama má štyroch či piatich osobných asistentov, všetko mníchov, a niekoľkých stálych sluhov, ktorí pre svoj pokročilý vek vykonávajú už iba najjednoduchšie povinnosti a zostávajú s dalajlamom skôr ako priatelia. K tomuto malému spoločenstvu sa obracia, keď si na konci náročného dňa potrebuje odpočinúť a porozprávať sa. Zamestnanci úradu sú rozdelení do tibetskej a anglickej sekcie a zväčša ho tvoria laici. Kancelária zamestnáva štyroch (ešte donedávna iba dvoch) hlavných osobných tajomníkov, ktorí majú k dispozícii obmedzený počet podriadených. Dalajlama si osobne vyberá spolupracovníkov (vzhľadom na jeho mníšsky stav sú to výlučne muži), ale zoznam kandidátov mu predkladá Ústredná tibetská administratíva. Spoločne predstavujú čosi ako jeho „oči a uši“ mimo vymedzeného priestoru v Gandän phodangu, ako sa hovorí dalajlamovej rezidencii, tzv. *labrangu* (asi ako sa administratíve vo Washingtone hovorí Biely dom). Dalajlama pozorne počúva hostí a od rodiny a priateľov získava ďalšie potrebné informácie.

Ak je o niečom informovaný menej, než je potrebné, pravdepodobne z nejakého dôvodu zlyhalo jeho okolie a neinformovali ho v požadovanom rozsahu. Vzhľadom na obmedzený počet spoľahlivých ľudí sa to občas stáva.

Okrem stáleho štábu má dalajlama k dispozícii väčší počet telesných strážcov. Doma ho stráži kontingent indickej armády a tibetská ochranka. S pracovníkmi bezpečnostnej zložky udržiava skôr formálny vzťah, výnimkou sú len starší zamestnanci, no nezabúda ani na ich potreby. Keď ide skoro ráno na prechádzku, vždy prehodí

priateľské slovko-dve s nočnými strážnikmi (dalajlama sa zvykne ísť poprechádzať na vzduch alebo aspoň po hotelovej chodbe, len čo skončí prvé modlenie). Na cestách si vždy nájde chvíľku pre tých, ktorí sa starajú o jeho pohodlie.

Veľa sa popísalo o dalajlamovom zmysle pre humor. Neraz som si v duchu povedal, že tibetský humor sa podobá anglickému: je pohotový, zemitý a má slabosť pre iróniu a absurditu. Najväčší úspech som zožal s nevinným vtipom o myške. Nikdy by som však dalajlamovi nepovedal neslušný žart. Určite by mu bolo čudné, že to spravil niekto mimo jeho rodiny a najbližších spolupracovníkov. Dalajlama rozhodne nie je hundroš. Raz sa ma vypytoval na svadbu mladého tibetského činovníka, na ktorej som sa zúčastnil – zaujímal ho, či si niekto viac vypil. Keď som povedal, že áno, nijako to neodsúdil. Keď som sa dozvedel, že okrem prírodopisných dokumentov si občas pozrie aj klasický anglický komediálny seriál *Dad's Army*, poslal som mu kompletné vydanie, ale neviem, či si ho pozrel. Viem iba, že som pridal film *Mr. Bean*, mal som totiž pocit, že by sa mu mohol páčiť.

Dalajlama si nepotrpi na ceremónie – vo všeobecnosti nemá rád formality a pretváрку –, no uvedomuje si dôležitosť svojho úradu. Raz som si zabudol *khatag*, hodvábnu obradnú stuhu a tradičný dar pri príležitosti stretnutia, a bez váhania ma napomenul. Inokedy som sa dopustil faux pas, ktoré mi ako cudzincovi pripadalo vcelku nevinné, no v ňom zrejme vyvolalo vážne rozhorčenie. Dalajlama ma ohľaduplne upozornil na chybu. Pochybujem však, že by to urobil, keby ma tak dobre nepoznal. Veľmi pozorne vníma pocity druhých. Keď už sme pri tom, občas utrúsi čosi tak bezprostredne, že ľudia nevedia, ako reagovať. Dupočul som sa, že o ktoromsi spoluautorovi sa so smiechom vyjadril, že má „nechty ako pazúry“.

Dalajlama je prirodzene láskavý a má rád osobný kontakt. Priateľom zvykne dať akési kamarátske zaucho, alebo ich chytiť za obe ruky a pevne drží, obtrie sa lícom o líce alebo im pohladká bradu. Nežnosť má spoločnú so svojím predchodcom, Veľkým trinástym dalajlamom, ktorý utiekol pred postupujúcou čínskou armádou cez hory do neďalekého indického Sikkimu, kde ho búrlivo privítali, každý ako bol